

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ АДМІНІСТРАЦІЇ Б.ОБАМИ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОТРЯСІНЬ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

In the article titled «Anti crises measures of B. Obama administration under conditions of financial and economic shock of the World Economy» presented by senior research fellow, PhD in foreign politics of the Institute of World Economy and International Relations of the National Academy of Science of Ukraine Fesenko Mykola essential aspects of measures done by Obama administration towards improvement of economy in the USA as well as in the whole international system are thoroughly examined. First results of economic reforms implemented by Obama administration are analyzed, including failures and victories on the way of the general economic climate betterment.

Серед власних досягнень на посту 44 президента США Б.Обама виділяє поліпшення економіки США. Розпочаті рік тому, в 2009 році антикризові заходи дають певні результати. Приводом до оптимізму президента послужили попередні дані щодо росту ВВП країни в III кварталі 2009 р. на 3,5%, представлені Міністерством торгівлі США. Власне сам Б.Обама заявляє що це найкращі показники росту економіки США й вона рухається у вірному напрямку. Однак радуватися ще зарано, відзначив Б.Обама. На його думку, найближчим часом у країні буде спостерігатися скорочення робочих місць. Раніше Б.Обама вже заявляв, що дані по безробіттю в США є ознакою того, що в американській економіці ще багато проблем. Разом з тим, за словами глави Білого дому, зайнятість, як правило, виявляється самим пізнім показником виходу з рецесії. За даними Міністерства праці США, рівень безробіття в країні у вересні 2009 р. склав 9,8% [1]. Це найвище значення індикатора з 1983 р. Скорочення кількості робочих місць у несільськогосподарських галузях американської економіки у свій пік у вересні 2009 р. склало 263 тис. чоловік. Раніше економісти очікували, що воно складе 175 тис.

Такі показники стану економіки США свідчать про те, що антикризові заходи все ж не дозволили досягнути очікуваних результатів. Це пояснюється тим, що Б.Обама використовує типові заходи щодо подолання кризи. В основному знижувалися ставки та видавалися дешеві кредити. Масштаб вливань дійсно вражає, тому що у результаті такої політики дефіцит бюджету США у 2008 фінансовому році, склав \$1,4 трлн або майже 10% від ВВП, державний борг також стрімко зростає. Але хвилювання викликає те, що може стати з економікою США, коли стимулюючі програми закінчатся. Поліпшення в американській економіці зараз у значній мірі підтримуються програмою підтримки фінансового ринку за рахунок викупу державного й агентського боргу (обсягом \$1,75 трлн), програмою стимулювання ринку житла шляхом надання податкових кредитів покупцям першого будинку (за оцінками, більше 40% покупців домів у США у 2009 році скористаються даною пільгою), а також програмою збільшення автомобільних продаж «Готівка за автолам» (видача грошей покупцям нових машин в обмін на старі автомобілі) [2].

Економічні проблеми Америки в короткостроковій перспективі слугують стримуючим фактором у її зовнішній політиці, але якщо вони поглибляться й затягнуться до критичного рівня - ефект буде прямо протилежний. У цілому при ві-

* кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

дсутності надійної загальносвітової системи безпеки світова криза різко збільшує зовнішньополітичні ризики [3, с.76]. Якщо криза затягнеться Америка може перейти до відверто егоїстичної політики, до спроби перекласти якнайбільше наслідків кризи на інші країни. Агресивність зовнішньополітичних дій буде в цьому випадку мотивуватися вже не відчуттям, що в країни достатньо економічних і військових ресурсів, щоб дозволить вести дві локальних війни одночасно, як це було за часів правління Буша, але відчуттям, що колосальну військову перевагу США над іншим світом треба перетворити в перевагу для проблемної економіки.

Серед інших досягнень Б. Обами можна назвати обіцяну їм у ході передвиборної кампанії обіцянки підтримувати вітчизняну науку. Зокрема президент США Барак Обама зняв заборону на державне фінансування досліджень стовбурних кліток. У такий спосіб президент США підтвердив підтримку державою вчених, які займаються дослідженнями стовбурних кліток. Він відзначив, що питання про дослідження стовбурних кліток залишається суперечливим, і пообіцяв, що наукова праця в цій області буде проводитися з максимальною відповідальністю.

Більшість експертів причинами цієї кризи називають проблеми в американській економіці, а саме в фінансовій сфері, що виникли внаслідок різкого скорочення заощаджень, зростання дешевих кредитів, неадекватного споживання та спекуляцій на ринку ризикованих іпотечних цінних паперів.

Як відомо, найбільша в світі американська економіка значною мірою розвивається завдяки споживачам, оскільки споживчі витрати формують близько 2/3 ВВП Сполучених Штатів. Саме постійне зростання споживання зумовлювали протягом останніх тридцяти років приріст ВВП, доходів населення та державного бюджету США. І якщо до середини 80-х минулого століття американці зберігали близько 7–9% своїх поточних доходів, то пізніше норма поточних заощаджень почала неухильно скорочуватися, упавши 2001 року нижче від 0% (за рахунок кредитів). Згодом заощаджування трохи відновилося, але в 2005–2006 роках люди знову перестали відкладати гроші й навіть почали витратити накопичене в попередні роки. Не сприяли заощадливості американців і низькі відсоткові ставки за кредитами, які майже в необмежених обсягах отримували американські банки у Федеральній резервній системі, що, у свою чергу, призводило до практично нульових, з урахуванням інфляції, розмірів реальних відсотків за депозитами.

Добре відомо, що головним джерелом фінансування надлишкових витрат упродовж останніх 30 років у Сполучених Штатах є кредитування. З середини 80-х американці фактично не лише не повертали кредити, а навпаки, нарощували їх темпами, що значно випереджали як темпи зростання їхніх доходів, так і темпи зростання ВВП. Особливо зростання обсягів кредитування почалося від часу виникнення бульбашки, пов'язаної з різким збільшенням кількості та подальшим банкрутством так званих доткомів у період з 1998-го по 2001 рік.

Відтоді боргові зобов'язання основної маси американців почали зростати не просто з прискоренням, а взагалі у арифметичній прогресії відносно зростання доходів. На сьогодні обсяг фінансових зобов'язань основної маси американських громадян перевалив уже за 140% їхнього річного доходу. Лише виплати за відсотками перевищили 10% доходу населення – що вже казати про повернення основних сум. Очевидно, що це в якийсь момент не могло не призвести до ситуації, коли більшість простих американців уже не могли брати нові кредити. Вони змушені припинити нарощувати обсяги споживання та почати займатися виключно поверненням накопичених боргів. Багато хто і цього вже робити не міг і почав відмовлятися від придбаних у кредит будинків, автомобілів тощо. Це, у свою чергу, почало обвалювати ринки автомобілів, нерухомості та по ланцюгу інші сектори американської економіки. І це не могло не призвести до різкого падіння курсу більшості цінних паперів на американському фондовому ринку.

Закономірно, що почалося це з ринку ризикованих іпотечних паперів, який формувався за рахунок секьюритизації ризикованих іпотечних кредитів, що вида-

валися найменш забезпеченим американцям, головним і майже єдиним джерелом доходів яких є заробітна плата.

Обвал цін на іпотечні папери призвів до здешевлення активів великої кількості іпотечних та інвестиційних банків, відтак почали падати акції та цінні папери цих фінансових інститутів, а потім інших корпорацій, і не тільки в Сполучених Штатах, алей в першу чергу в Англії, яка також переживає іпотечну катастрофу.

З цього моменту фінансова криза зі Сполучених Штатів починає стрімко поширюватися на інші світові фондові ринки, спричинюючи першу хвилю вже глобального масштабу, яких, на думку міністра економіки України Богдана Данилишина, вже було три. Перша хвиля поширилась у 2007 році, коли на світових фондових ринках відбулося перше падіння фондових індексів провідних банків та фінансових компаній. За таких обставин спекулятивний капітал, що шукає стабільні ринки з найвищими прибутками, перейшов із ринків розвинених країн до країн з економіками, що розвиваються, які продовжували демонструвати високі темпи зростання та прибутковості. За оцінками фінансових експертів, співвідношення ризику та прибутковості в таких країнах було досить привабливе. Як наслідок, у 2007 році фондові ринки таких країн продемонстрували зростання. Китай і Україна стали лідерами такого зростання. Так само значними були обсяги припливу кредитів. За 2007 рік українська економіка запозичила 24,3 млрд. дол. США середньо - та довгострокових кредитів.

Друга хвиля почалась на початку 2008 року, коли падіння фондових ринків світу, що тривало, зумовило переорієнтацію фінансових потоків з одних активів в інші, зокрема сировинні та енергетичні. Ці активи стали більш привабливими, що одразу стимулювало істотне зростання цін на сировинні ресурси. За підсумками січня—липня, ціна на метал у середньому за вісьмома регіонами світу зросла майже на 81%, вартість нафти марки «Brent» — на 32%. До моменту, коли з'явилися перші позитивні прогнози щодо світового валового збору зернових у 2008/2009 маркетинговому році, за 2007/2008 маркетинговий рік ціни на пшеницю (США, FOB) зросли в середньому на 79%.

Третю хвилю світової кризи ми спостерігали протягом 2008-2009 рр. Її наслідками стала серія банкрутств провідних світових фінансових компаній та поширення фінансової кризи на реальний сектор світового господарства, падіння попиту на світових ринках та, як результат, обвал цін на сировинних ринках, стагнація провідних економічних систем. Третя хвиля світової фінансової кризи примусила уряди провідних країн переглянути свою політику щодо фінансових ринків. Зокрема уряди США, Великобританії, Німеччини, Росії, країн Бенілюксу тощо прийняли рішення про державну підтримку окремих фінансових установ, які переживають фінансові труднощі [4].

Обвал на фондових ринках світу викликаний страхом перед уповільненням зростання в США. Занепокоєння ситуацією в США спростовує популярну теорію котра свідчить, ніби Європа і Азія тепер не так, як в минулі часи, залежать від американської економіки, зокрема тому, що більше торгують між собою. На думку деяких аналітиків, економічне падіння ще не завершилося. Американська економічна модель значною мірою розвивається завдяки споживачам, оскільки споживчі витрати формують близько 2/3 ВВП Сполучених Штатів. Саме постійне зростання споживання зумовлювало протягом останніх тридцяти років приріст ВВП, доходів населення та державного бюджету США. І якщо до середини 80-х американці зберігали близько 7–9% своїх поточних доходів, то пізніше норма поточних заощаджень почала неухильно скорочуватися, упавши 2001 року нижче від 0% (за рахунок кредитів). Згодом заощаджування трохи відновилося, але в 2005–2006 роках люди знову перестали відкладати гроші й навіть почали витрачати накопичене в попередні роки. Не сприяли заощадливості американців і низькі відсоткові ставки за кредитами, які майже в необмежених обсягах отримували американські банки у Федеральній резервній системі, що, у свою чергу, призво-

діло до практично нульових, з урахуванням інфляції, розмірів реальних відсотків за депозитами.

Науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України А. Гальчинський зазначає, що Іпотека це атрибут реальної економіки, важлива складова споживчого суспільства, інвестиційного попиту, внутрішнього ринку. У цьому контексті іпотечна емісія - це не найгірша за своїми якісними характеристиками емісія. За підсумками 2007 року іпотечний борг у США сягнув 100% ВВП. Це 12-13 трлн. дол. У Великобританії - 135% ВВП. На сьогодні Американський іпотечний борг складає 12-13 трлн. дол. і майже 2 трлн. дол. щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку. За експертними оцінками, всього лише 5-7% їхньої загальної суми пов'язані з реальною економікою, а решта - спекулятивні трансакції. Їхні потоки пришвидшувалися останнім часом темпами в 15-20% на рік. Банки почали дедалі більше перетворюватися на інститути обслуговування спекулятивних потоків. Деформуються зв'язки між грошима і приватною власністю. Приватна власність потребує стабільних грошей. У фінансовій системі, де понад 95% трансакцій є спекулятивними, приватна власність втрачає свою функціональну визначеність, наповнюється віртуальним змістом [5].

Обсяги боргу уряду США та юридичних і фізичних осіб настільки значні, що дехто з експертів не виключає варіанта, коли американський істеблшмент погодиться на накачування американської економіки надзвичайно великою кількістю грошових знаків, що призведе до дуже значного знецінення національної валюти та всіх боргових зобов'язань. Зменшення надійності долара США як засобу платежу та засобу заощадження неминуче призведе до паралічу всієї системи міжнародних розрахунків. Можливе істотне скорочення обсягів міжнародної торгівлі – як наслідок падіння попиту на основні види ресурсів та зростання економічної кризи у великій кількості країн, економіка яких більшою мірою залежить від експорту сировинних ресурсів.

Відтак, усі дані вказують на те, що криза, яка розпочалася у фінансовому секторі, призводить до економічної рецесії в розвинених країнах. Ця рецесія буде тривалішою та глибшою ніж очікувалося раніше.

Особливості економічної програми президента США Б. Обама полягають в тому, що на початку свого президентства не дивлячись на виклики світової фінансової і економічної кризи заявив, що він готовий запропонувати план порятунку, адекватний масштабу економічних потрясінь, що стоять перед країною. В цілому можна сказати, що економічна програма Б. Обама розрахована на два роки. Загалом, в ході її реалізації Б. Обама планує прийняття пакету законопроектів по стимулюванню економіки, у тому числі збільшити посібники з безробіття, допомогти сім'ям зберегти свої будинки, надати підтримку малому бізнесу, штатам і муніципалітетам, а також надати допомогу американському середньому класу.

Обговорюється можливість дострокової видачі коштів з пенсійних рахунків, податкових пільг компаніям, що наймають нових співробітників, збільшення податків на багатих і введення податкових пільг для незаможних громадян. Економічна програма передбачає зниження податків для 95% американців і збільшення для 5% останніх (тих, хто заробляє в рік більше \$250 тис.). Кошти на це з'являться після відміни податкових пільг для багатих американців, встановлених адміністрацією Буша. Зокрема, передбачається підвищення двох верхніх ставок в прогресивній шкалі прибуткового податку. Б. Обама підтримав заходи з захисту середнього класу від мінімального альтернативного податку. Він також виразив готовність розглянути пропозиції зі зниження корпоративного податку, якщо компанії перестануть використовувати дірки в законодавстві в цілях ухилення від податкових виплат. Дворічна програма, включатиме також повернення податків. Багато демократів хотіли б, аби громадяни отримали назад з казни в середньому приблизно по \$500. Експерти вважають, що економіці США сьогодні необхідна стимулювання об'ємом в \$1 трильйон.

Особливо важливе місце в економічній програмі Б.Обами займають інфраструктурні проекти, а також проекти, що стосуються, зокрема, розвитку поновлюваних джерел енергії, модернізації мереж з передачі електроенергії, впровадження енергозберігаючих технологій, довгострокові інвестиції в розвиток «зелених технологій» і альтернативної енергетики. На розвиток поновлюваних джерел планується виділити \$150 млрд. протягом найближчих 10 років. До 2013 р. їх доля в енергетичному балансі США повинна скласти 10%. Будуть влаштовані аукціони серед компаній стосовно придбання лімітів на викиди шкідливих газів. Засоби від аукціонів підуть на фінансування розробок в сонячній, вітряній і інших видах альтернативної енергетики. До 2050 р. викиди вуглекислого газу мають бути на 80% нижче за рівень 1990 років.

За словами самого Б.Обами, в план економічного відродження включена найбільша за масштабом з 50-х років минулого століття програма з інвестування в об'єкти інфраструктури в цілях створення і збереження 2,5 млн. робочих місць. Б.Обаа заявив, що адміністрації штатів країни повинні почати активно діяти для реалізації грандіозного будівництва інфраструктури. Тим хто зволікає з реалізацією, уряд країни не надасть фінансову допомогу. В зв'язку з цим відзначимо, що зволікань з реалізацією проектів не передбачається. Так, наприклад Губернатор Віргінії Тім Кейн сказав, що у нього готові проекти на суму більше \$1 млрд. А конференція мерів США направила делегацію до Вашингтона, аби домовитися про асигнування 4600 проектів.

Державне інвестування в інфраструктурні проекти включатиме переважно будівництво доріг, модернізацію шкіл, розширення доступу до Інтернету. Б. Обама має намір здійснити інвестиції в інфраструктуру, які стануть найбільшими з часів програми будівництва федеральної системи швидкісних автострад в 1956 р. і будівництвом більше 64 000 км. автотрас в 1991 році. За даними федерального управління автомобільних доріг США, вартість цієї програми склала \$128,9 млрд.

Відносно розвитку глобальних комунікаційних мереж Б. Обама заявив, що економічний план дій спрямований на популяризацію широкого доступу до мережі Інтернет. Окрім автодоріг, Б. Обама має намір інвестувати в модернізацію шкіл і федеральних установ, в прокладку Інтернету. За період його каденції в Америці не буде жодного школяра, який не матиме до нього доступу.

Для підтримки людей, що не мають медичної страховки, і тих, кому доводиться купувати її самостійно, не через працедавця, Б. Обама пропонує крупним компаніям спрямувати засоби в національну мережу медичного страхування. Люди, що не мають страховки, і ті, хто не потрапляє під дію системи Medic Aid, отримують державні субсидії. Податкові послаблення отримують ті компанії, які повністю забезпечують страховкою своїх працівників. Згідно плану Б. Обами, всі діти повинні будуть виявитися забезпеченими медичною страховкою. Заради свого плану відродження Америки Б. Обама готовий довести бюджет США до рекордного дефіциту і пожертвувати частиною власної популярності, оскільки, за його словами, перед тим, як економічна ситуація поліпшиться, настане істотне погіршення. На шляху до кардинальних змін Америку не зупинить навіть перспектива зростання бюджетного дефіциту до \$1 трлн.

За даними партнера Джорджа Сороса - глави сингапурського фонду Rogers Holdings Джима Роджерса, Обама має намір значно ослабити національну валюту, аби підвищити конкурентоспроможність економіки США. Передбачається, що Долар США і далі дешевшатиме по відношенню до євро. Це пов'язано з тим, що плани економічного стимулювання Б. Обами і лідерів демократичної фракції в Конгресі наводять до скорочення попиту на американську національну валюту з боку банків. Пониження долара сприятиме активізації торгівлі між країнами. Поки всі країни мають борги в доларах, а Сполучені Штати продовжують видавати кредити різним країнам через ЄС, а значить, позичальникам доведеться віддавати теж в доларах, які потрібно буде купити.

Оздоровлення економіки залежить від зміни балансу світового попиту Вашингтона. Аби створити глобальну базу для економічного зростання і запобігти майбутнім економічним кризам, найбільш розвинені країни повинні змінити баланс світового попиту, заявив міністр фінансів США Тімоті Гайтнер. «Фінансова криза також чітко показала, що існуючі глобальні економічні тенденції були нестійкими, - сказав він. - Співпраця в рамках «Великої двадцятки» збереже своє критичне значення у міру того, як ми почнемо згортати надзвичайні заходи, реалізовуючи широку програму дій для досягнення швидкого, стійкого і збалансованого оздоровлення економіки, а також здійснюючи глибокі фінансові реформи в нашій країні і за кордоном». Процес створення збалансованішої глобальної економіки, у меншій мірі схильної до розширення і скорочення, які дестабілізують національні економіки, означає, що країни з великим профіцитом торгівлі повинні заохочувати політику, направлену на розширення внутрішнього кредиту і підвищення витрат.

Одночасно з цим країни з величезним торговельним і бюджетним дефіцитом, такі як США, повинні заохочувати розширення об'ємів заощаджень, заявив Гайтнер, виступаючи 17 листопада 2009 року в комітеті із закордонних справ Сенату США. Після зустрічей, що відбулися у Вашингтоні в листопаді 2008 року, в Лондоні в квітні і у Пітсбурзі у вересні 2009 року, країни «Великої двадцятки» розробили низку основних завдань, спрямованих на підтримку глобальної економіки, яка переживає рецесію, прискорення процесу оздоровлення і підтримку економічного зростання. Завдання включають зміну балансу світової економіки для досягнення стійкого економічного зростання, сприяння глобальної фінансової стабільності і розвиток багатобічного підходу до усунення загроз продовольчій безпеці, уразливості держав і зміни клімату. «Ринки, що формуються, і економіки з великим і стійким профіцитом повинні перекласти акцент на зростання внутрішнього попиту і зменшити свою залежність експорту, - сказав Гайтнер, виступаючи перед сенаторами.

За словами Гайтнера, вже поступають повідомлення про зміни, що відбуваються в Сполучених Штатах. Рівень приватних заощаджень зріс, а дефіцит поточного платіжного балансу скоротився з більш ніж 6,5 відсотка від валового внутрішнього продукту в кінці 2005 року до приблизно 3 відсотків ВВП сьогодні, сказав він. Міністр також заявив сенаторам, що для забезпечення майбутнього економічного зростання і стійкого розвитку важлива відкрита торговельна і інвестиційна політика. «Торгівля матиме вирішальне значення для створення робочих місць в США і забезпечення економічного динамізму і процвітання», сказав він. Країни «Великої двадцятки» зобов'язалися підтримувати відвертість ринків, уникати протекціоністських бар'єрів і не повертатися до фінансового протекціонізму.

Одним з аспектів, що розглядаються багатьма країнами як основна передумова економічної кризи, є слабке регулювання фінансового сектора - банків, іпотечного кредитування і інвестиційних фірм. «Ми домовилися про стратегію, в рамках якої вводяться жорсткіші обмеження на прийняття ризикованих заходів по всій фінансовій системі, що дозволить здійснювати належний нагляд над ключовими установами, продуктами і ринками такими як позабіржові ринки деривативов, реформувати ринки коштовних паперів і надати інструменти, необхідні для закриття збанкрутілих фірм», - вказав Гайтнер. «Але, як ми бачили під час фінансової кризи, в світі глобальних ринків капіталу навіть найжорсткіші регулюючі норми можна обійти при слабкому нагляді в інших фінансових центрах, - відзначив міністр. - Ось чому ми енергійно добиваємося реформ в області регулювання по всьому світу одночасно зі здійсненням нашого порядку денного у себе дома» [6].

Список використаних джерел

1. Б.Обама: Экономика США на пути к восстановлению, но радоваться рано- [Електронний ресурс]: // Вести. - 01.11.2009 – Режим доступу: <http://www.ves.lv/article/99361>.
2. Привалова М. Годовщина избрания Обамы президентом США: успешное начало с неясной перспективой - [Електронний ресурс]: Инвестор.Ua.- 01.11.2009.– Режим доступу: <http://www.investor.ua/analytics/browse-2979html#>.
3. Миллер А. Новые внешнеполитические условия: «фатальные» угрозы для России/ Стратегии социально-экономического развития России: влияние кризиса. Часть 1.- М.: Институт современного развития. – 2009., - 279 с.
4. Світова фінансова криза — тест для України / Богдан Данілішин – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1550/64350/>
5. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій// Дзеркало тижня / Анатолій Гальчинський – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dt.ua/2000/2020/64615/>.
6. Оздоровление экономики зависит от изменения баланса мирового спроса. - [Електронний ресурс]: America.Gov. - 19.11.2009. – Режим доступу: <http://www.america.gov/st/econrussian/2009/November/20091119154520dmslahrellek0.4553949.html>.